

GYEREKSZOBÁK TITKAI

Hahner Péter: *Hatalmasok gyermekora. 23 történelmi személyiség ifjúsága.* Animus, Budapest, 2018. 300 oldal, 3980 Ft

Mark Twain a *Tom Sawyer kalandjai* elé írt előszóban remélte, hogy könyve révén a felnőttek is felidéznek magukban, „milyenek voltak valamikor, hogyan éreztek, gondolkoztak és beszéltek, s olykor kicsoda különös dolgokba keveredtek.” Hahner Péter, a Pécsi Tudományegyetem Újkortörténeti Tanszékének vezetője új könyvében arra vállalkozott, hogy megmutassa – Twain szavait parafrázálva –, milyenek voltak gyermekként olyan államférfiak és uralkodónok, mint Nagy Károly, Erzsébet és Viktória királynők, Napóleon, Talleyrand, Winston Churchill, s milyen különös dolgokba keveredtek.

Az emberek fantáziáját mindig is fölcsigázta a híres személyiségek: királyok, elnökök, művészek, hadvezérek élete. Ki ne gondolkozott volna azon, milyen körülmények között töltötték a gyermekkorukat! A hírességeket is szoptatták egykor, etették, tisztába tették, a mamájuk, a dajkájuk vagy a nevelőjük fegyelmelte őket. Hahner Péter könyvében fölidézi 23 híresség gyermekkorát, Nagy Sándortól John F. Kennedyig. Minden portré három részből áll: az adott államfő rövid, néhány mondatos bemutatását a gyermekkor részletezése követi, majd az idegen és magyar nyelvű szakirodalom zárja a portrét. Az egyes fejezetek címe szellemesen az adott történelmi személyiség gyerekkori beceneve, így Petyenka (Nagy Péter), Nabulio (Napóleon), Franzi (Ferenc József), Winny (Winston Churchill) vagy Szoszó (Sztálin). Csupán Alexandrosz és Nagy Károly képez kivételt, akiknek vagy nem volt különösebb becézésük, vagy – ami valószínűbb – nem ismerjük azt.

Mielőtt magára a könyvre térnénk át, talán nem árt fölidézni a gyermekkor kutatásának történettudományi alapjait. A francia történész, Philippe Ariés méltán elismert kutatása nyomán a történettudomány figyelme lassan az addig marginális témának számító

gyermekkor felé fordult. Ariés egyebek között ikonográfiai forrásokra, művészeti ábrázolásokra hivatkozva fejtette ki tézisé, miszerint a mai értelemben vett gyermekkor csak valamikor a koraujkorban jelent meg. A korábbi századokban nem voltak éles különbségek gyermek és felnőtt között. Sokszor nem lehet kideríteni, hogy amikor az írásos források gyermekről szólnak, kit is értenek alatta, hiszen a gyermek, a szolgálatot teljesítő személy és a cseléd egyetlen kategóriát alkotott (az 1212-es „gyermekkeresztelési hadjárata”, amelyre a fanatizmus elrettentő példaként szokás hivatkozni, valójában egy félrefordítás és félreértés eredménye, és inkább volt szolgáló és szolgálatnok mozgalma, akik között persze kiskorúak is akadtak). A gyermekábrázolás a középkorban még idealizált formában volt jelen a művészetben (az angyal, a gyermek Jézus, a gyermek Szűz Mária képében), majd az egyéniesítés elkezdődött a későközépkorban, a 15. században, a gyermekportré megjelenésével. A divattörténet révén is követhető a változások: a 17. századig a gyermeket úgy öltöztették minden kultúrában, mint a „kicsinyített felnőtteket”.

Európa lassan elkezdte fölfedezni a gyermek sajátos biológiai fejlődését, lelki világát, amely hatást gyakorolt a pedagógiai gondolkodásra és a gyermekeknek szolgáló irodalomra (vö. Philippe Ariés: *A gyermekkor felfogása = Gyermek, család, halál*, szerk. ÁDÁM Péter – SZAPOR Judit, Gondolat, Budapest, 1987, 9–179).

Amit Ariés „nagyban”, vagyis az általános fejlődést figyelembe véve próbált meg ábrázolni, azt Hahner a kis hőseiről szóló portrékkal alátámasztja. Hiszen oly sokat változtak mind a pedagógiai elvek és fegyelmezési módszerek, mind a gyermekek körülvéő környezet tárgyai (játékok, ruhák, könyvek). **Alexandrosz idejétől a 20. századig a portréfűzér olvasható**

a gyermekkor történeti változásának illusztrációja-ként is. A nevelés- és művelődéstörténettel foglalkozók számára nélkülözhetetlen Hahner könyve, amely a szerzőtől megszokott élvezetes, szórakoztató, helyenként szépirodalmi stílussal színezi a történelmi tényeket. Még némi művelődésszociológiai ismereteket is szerezhethünk a könyv forgatása során. Nagy Károly gyermekkorának frank fejedelmi nevelési szokásairól sokat elárul, hogy a kis Károlynak egyaránt fölolvasták a régi germán, pogány frank hősregéket és Szent Ágoston *Isten városáról* című művét. A későbbi Charlemagne kulturálódási szokásai megerősítik a feltételezést, hogy a régi kereszténység előtti világ szóbeli hagyományai és a keresztény kultúra írásos emlékei hosszú ideig együtt éltek, és kiegészítették egymást az ideális frank uralkodó nevelésében. Mindez a sokkal később élt Szent István és a legkorábbi Árpád-házi hercegek neveltetése szempontjából is érdekes lehet: a kereszténység előtti és a keresztény kultúra sok tekintetben átfedésben volt, hosszú ideig a filozófiai és irodalmi hagyományok szimbiózisa jellemezte a keresztény társadalmakat. Talán nem véletlen, hogy Károly „csak” a „Nagy” melléknevet érdemelte ki, hiába élt teljesen keresztény életet és szolgálta egész életében az egyházat, míg fia, Lajos már a „Jámbor” jelzőt is viselhette: mély katolikus vallásossága bizonyításaképpen elégette apja gyermekkori emlékeit, a régi germán-frank hősi énekekírások összefoglalását.

Hahner részletesen igyekszik föltárni, milyen élmények formálhatták könyvének hőseit. Olvasmányélményeiket is törekszik bemutatni, így Ferenc József-ről megállapítja, hogy magyartanára, Nemeskéri Kiss Pál megpróbálta elolvasatni tanítványával Eötvös József *A falu jegyzője* című regényét. (Ha már ez szóba kerül, akkor megemlítem, hogy a fejezet végén a szakirodalomból hiányolható Gerő András *Ferenc József, a magyarok királya* című monográfiájának feltüntetése.) Persze, az olvasmányok csak az egyik közvetítő elemét alkották a politikai, társadalmi valóságnak. Ennél talán fontosabb azoknak a személyeknek a hatása, akikhez a könyv kis hősei fordulhattak ügyes-bajos dolgaikban. Felmerül a kérdés, milyen volt a csemeték mellé beosztott nevelők szerepe a leendő uralkodók egyéniségének és eszméjének kialakulásában. Hiszen a nevelőkön múlt, milyen eszméket csepegtettek kis pártfogoltjaik lelkébe!

Okkal feltételezhető, hogy a tanárok igyekeztek fogékonnyá tenni növendékeik elméjét a kor uralkodó nézeteinek vagy legalábbis korszerűnek gondolt eszméinek befogadására, legyen bár az a pánhellén gondolat (Alexandrosznál), a kereszténység védelme (Nagy Károly esetében), a felvilágosodás (Nagy Frigyesnél) vagy éppen a konzervativizmus (Ferenc József esetében). Hahner nem ad nyílt választ, hiszen erre a kérdésre a források hiányában nem lehet teljes biztonsággal megfelelni.

Ám példákkal illusztrálja, kihámozva a forrásokból, hogy a pedagógusok filozófiája, politikai elvei tartós hatást gyakorolhattak a nebulókra, az esetek többségében talán a szülőknél is nagyobb hatást.

Alexandrosz önbizalmát növelte, hogy az egyébként kevésbé jó pedagógusnak tartott Lüsizimakhosz rendszeresen Akhilleuszhoz, a trójai háború legnagyobb görög hőiséhez hasonlította tanítványát. Az ifjú Ferenc József vallási meggyőződését és egyházpolitikáját Joseph Othmar von Rauscher címzetes apát formálta, akit egykori neveltje 1853-ban Bécs hercegészkévé nevezett ki, és akinek elvei visszaköszönek az 1855-ös konkordátumban. Olykor a nevelők és a fejedelmi szülők elhibázták a rábízott diákok nevelését, és éppen a céljaikkal ellentétes hatást értek el: a később VII. Edvárd néven uralkodó (1901–1910) Albert Edward herceg kénytelen volt elszenvedni mindazt a gyötrelmet, amelyet az édesanyjáról elnevezett viktoriánus korszak nevelése és iskolarendszere jelentett. II. (Nagy) Frigyes porosz király (1740–1786) gyermekként elvesztette vallásos hitét kegyetlen, durva modorú és lelkületű apja pietista evangélikus nevelési elveinek következtében.

Nem csak a nevelők tudták formálni a növendékeket. A szülők is hozzájárultak karakterük kifermeléséhez, bár az esetek egy részében negatív értelemben. A könyvben szereplő serdülők közül sokan szembe kerültek a szülői házzal, és néhányan igazi lázadókká váltak. Ennek a lázadásnak pedig olykor kihatása volt a felnőtt életre is. Frigyes a hozzá tányérokat vagdosó apja durvasága elől a zenéhez és a francia kultúrához menekült, az otthon sokat csúfolt kis Albert Edward egy franciaországi utazást követően az ország szerelmese lett (ennek a franciabarátságnak Viktória királynő 1901-es halálát követően komoly, a világpolitikát befolyásoló következményei lettek). Joszif Dzsugavili a forradalmi mozgalomhoz csatlakozással belépett egy másik világba, oda, ahol az emberek leszámoltak a polgári létükkel, kizárólag a forradalomért éltek-haltak, és ezzel nemcsak új „családra” lelt, hanem függetlenné tudott erőszkodni, alkoholistává züllött apjától is. Winston Churchillt a szülei elhanyagolták, iskolaigazgatója pedig rendszeresen testi fenyegetésben részesítette. Ahogyan Frigyes, Churchill is elvesztette egyházba vett hitét az elhibázott fegyelmezési elvek következtében. A Kennedy fiúk szintén szenvedtek attól, hogy anyjuk elhanyagolja őket, apjuk pedig állandóan súlyolta beléjük a teljesítményelvet, mondván: „veszteznek nekünk nincs helyük a családban”.

A 23 kis hős élete igazolja, hogy a gyermekkor története évszázadokon keresztül a gyermekkinzás története is volt. Twist Olivér és Copperfield Dávid szenvedései visszaköszönek némelyikük gyermekkorában. Ám akadnak olyan családok is, ahol mindent megadtak a gyermekeknek: Theodore Roosevelt és Franklin D. Roosevelt számára szüleik harmonikus, szeretetteljes légkört biztosítottak. Ők nem annyira a szülői ház értékeitől vagy a szülők bánásmódjától szenvedtek, mint a betegségeiktől.

Hahner könyve erényei mellett rendelkezik két viszonylagos hiányossággal. Bár ezek nem vonnak le semmit a könyv értékéből, érdemes ezeket is számba venni. Az egyik, hogy magyar történelmi személyiség nem szerepel a 23 portré között, holott a magyar közön-

ség ki van éhezve arra, hogy minél többet megtudjon saját hőseinek életéről. Erre persze magyarázatot ad, hogy Hahner az egyetemes történelem kutatója. Néhány magyar párhuzamot érdemes lehetne a könyv későbbi kiadásaiban szerepeltetni (pl. Nagy Károly és Szent István, Nagy Frigyes és Mária Terézia neveltetése teljes mértékben összevethető volna a sok tekintetben hasonló politikai, vallási helyzet, illetve a korabeli uralkodó eszmék alapján). A másik, ennél fontosabb hiányosság, hogy kíváncsított volna egy összegző tanulmány a könyv végén, amely kísérletet tesz a portrék alapján valamilyen konklúzió levonására, nem az egyes történelmi személyekkel, hanem a neveléstörténettel kap-

csolatban. Nem tudjuk meg, a szerző miként vélekedik az egyes korok iskoláztatásáról, a korabeli pedagógiai elvekről, és a 23 portré alapján melyiket tartja pedagógiai szempontból, vagy akár az uralkodásra nevelés és a politikai szocializáció szempontjából sikeresebbnek vagy kevésbé sikeresnek. Implicit módon persze kiderül mindez a portrékból, de talán érdemes lett volna a tanulságokat egy, a könyvet lezáró tanulmányban összegezni.

Mindenesetre kíváncsian várom, hogy Hahner könyve például szolgáljon a magyar történelem kutatói számára, és megszülessen a könyv a 23 magyar történelmi személyiség gyermekkoráról.

PAÁR ÁDÁM